

موضوع : مقایسه نقش مادر و پدر در تربیت دینی فرزند از منظر روایات

نام استاد راهنما :استاد نسرین خوش روش

نویسندگان : مهتاب شعبانی ، فائزه محمدی

مدرسه علمیه امام خمینی (ره)

چکیده

در دنیای امروز تربیت دینی فرزندان ، به یکی از دغدغه‌های اساسی خانواده‌ها تبدیل شده است . در این میان، نقش والدین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است . روایات اسلامی فراوانی ، والدین را به عنوان اولین مربی و موثرترین عنصر در تربیت دینی معرفی میکنند، این تحقیق به بررسی جایگاه و نقش پدر و مادر در تربیت دینی فرزند می‌پردازد . هدف آن است که ، با تحلیل روایات و منابع اسلامی ، به درک دقیق از میزان تاثیرگذاری هر یک از والدین ، در شکل‌گیری باورهای دینی کودک برسیم . روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و تحلیلی بوده و نتایج حاکی از آن است که هرچند محیط نیز نقش اساسی دارد ؛ اما تاثیر اولیه و عمیق در سال‌های ابتدایی زندگی ، زمینه ساز اصلی دینداری فرزند است. در این مقاله با سرفصل‌هایی همچون وظایف هر یک از والدین ، باید و نباید‌های تربیتی و فرصتها و محدودیت‌هایی که باید نسبت به فرزندان اعمال کرد ،مورد بررسی قرار میگیرد.

کلید واژه ها : تربیت دینی ، مادر ، پدر ، روایات ،خانواده

مقدمه

تربیت دینی به عنوان یکی از مهمترین ارکان شکل‌گیری شخصیت انسانی همواره مورد توجه مکاتب دینی و اخلاقی بوده است در میان ادیان اسلام با تاکیدات مکرر بر تربیت صحیح فرزندان الدین را مسئول اصلی این امر معرفی کرده است در این میان تفاوت نقش والدین در تربیت دینی موضوع قابل توجهی است که با بررسی منابع دینی اسلامی به ویژه روایات میتوان به نتایج روشنی در مورد آن دست یافت .

نقش والدین به عنوان نخستین فردی که ارتباط عاطفی جسمی و روانی با کودک برقرار می‌کند جایگاهی خاص در فرایند تربیت دارد روایات متعددی در منابع اسلامی درباره این نقش اشاره کرده است الگوسازی مورد تاکید قرار گرفته است

در این مقاله سعی شده با بررسی و تحلیل روایات اسلامی نقش تربیتی پدر و مادر را بررسی کرده و تاثیرگذاری هر یک در فرایند رشد معنوی کودک مشخص گردد.

اهمیت تربیت دینی در اسلام

تربیت دینی یکی از ارکان بنیادین در ساختار فکری و اجتماعی اسلام است که هدف آن، پرورش انسان در مسیر عبودیت، اخلاق‌مداری و مسئولیت‌پذیری در برابر خداوند و جامعه است. در نگاه اسلامی، دین نه تنها مجموعه‌ای از اعتقادات فردی، بلکه راهنمایی جامع برای زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان به شمار می‌رود.

قرآن کریم بارها به نقش هدایت‌گر دین در تربیت انسان اشاره کرده است. خداوند در سوره بقره می‌فرماید:

"يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيُثَبِّتَ عَلَيْكُمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ"

(خداوند می‌خواهد [احکام خود را] برای شما روشن سازد و شما را به راه‌های کسانی که پیش از شما بودند هدایت کند و بر شما ببخشد، و خدا دانای حکیم است) (سوره بقره، آیه 220)

این آیه نشان می‌دهد که هدف شریعت، هدایت بشر در مسیر رشد و کمال است؛ مسیری که بدون تربیت دینی صحیح، ممکن نیست.

از سوی دیگر، پیامبر اسلام (ص) نیز مأمور به تعلیم و تزکیه مردم شد. در قرآن آمده است:

"هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ"

(او کسی است که در میان بی‌سوادان، پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند، و آنان را پاکیزه گرداند و کتاب و حکمت بیاموزد)
(سوره جمعه، آیه 2)

تزکیه به عنوان عنصر اساسی در تربیت دینی، به معنای پالایش نفس از رذایل اخلاقی و آراستن آن به فضایل است. این مفهوم، تربیت دینی را فراتر از آموزش صرف دانسته و آن را فرآیندی درونی برای ساخت شخصیت انسان می‌داند.

ائمه اطهار علیهم السلام نیز تأکید فراوانی بر تربیت دینی از دوران کودکی داشته‌اند. امام علی (ع) در نامه 31 نهج البلاغه خطاب به فرزندش امام حسن (ع) می‌فرماید:

"إِنَّمَا قَلْبُ الْحَدَثِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ، مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ"
(دل کودک همچون زمین خالی است، هر بذری در آن افشاندن شود، آن را می‌پذیرد)

بر اساس این نگاه، اگر تربیت دینی در سنین پایین آغاز شود، شخصیت کودک بر اساس معیارهای الهی شکل خواهد گرفت و از انحرافات فکری و اخلاقی مصون خواهد ماند.

بنابراین، تربیت دینی در اسلام نه تنها یک نیاز فردی، بلکه ضرورتی اجتماعی و راهبردی برای تحقق جامعه‌ای اخلاق‌محور، عادل و پویا است. نهاد خانواده، مسجد و نظام آموزشی باید به عنوان بازوان اصلی این تربیت عمل کنند تا زمینه‌ساز تربیت نسل‌هایی مؤمن، مسئول و آگاه به وظایف دینی خود باشند.

اسلام دینی است که برای تمام ابعاد زندگی انسان برنامه و دستورالعمل دارد یکی از مهم‌ترین مسائل مورد توجه اسلام مسئله تربیت است و ویژه تربیت دنیا و آخرت انسان را فراهم می‌سازد در آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام ارها به اهمیت تربیت دینی پرداخته شده و خانواده را اولین و موثرترین نهاد تربیتی معرفی کرده است .

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: "يا ايها الذين آمنوا قوا انفسكم و اهليكم نارا" یعنی: ای کسانی که ایمان آورده اید خود و خانواده‌تان را از آتشی که هیزمش انسان‌ها و سنگ‌ها هستند حفظ کنید (تحریم: ۶) این آیه به روشنی نشان می‌دهد که مسئولیت تربیت دینی خانواده به عهده والدین به ویژه پدر و مادر است.

همچنین در روایات آمده است که هر فرزندی بر گردن پدر و مادرش حقی دارد و از جمله مهم‌ترین حقوق او تربیت صحیح دینی و اخلاقی است بنابراین شناخت اهمیت این موضوع گامی موثر در اصلاح رفتار و افزایش مسئولیت پذیری والدین در تربیت فرزندان خواهد بود.

نقش مادر در تربیت دینی از منظر روایات

نقش مادر بعد از تولد نوزاد اهمیت بیشتری می‌یابد که باید مادر به صورت کاملاً آگاهانه وظایف خود را ایفا کند (احسانی، ۱۳۸۷، ص ۶۵). پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در روایتی رموده‌اند بدانید همه شما حافظ مصالح هستید و همه شما در برابر کسانی که حافظ مصالح آنان هستید مسئولید زن نیز حافظ مصالح خانواده شوهر و فرزندان اوست و در برابر آنان مسئول است (مکارم شیرازی، ۲۴، ۱۳۷۱/۲۹۴). که در این حدیث صراحتاً بانوان را مسئول خانواده و فرزندان خود می‌دانند که باید در این امر با موفقیت پشت سر گذارند چرا که سرنوشت یک انسان را تغییر خواهند داد. (داودی، ۲، ۱۳۸۳/۲۷۱).

تربیت و پرورش عزت نفس کودک

عزت نفس یک حسنه اخلاقی برجسته انسان است که هر کسی تلاش می‌کند آن را در درون خود و فرزندان خود نهادینه سازد و در تقویت آن می‌کوشد منظور از عزت نفس یعنی شناختن خودمان و قرار دادن خودمان در جایگاهی که ویژگی انسانیت حفظ شود اگر ما خود را در این جایگاه قرار دهیم در شعار اصول تعلیم و تربیت یش رفته‌ایم و مادر در این قضیه نقش مهمی دارد و اگر این عزت نفس از حد معمول بیشتر شود باعث غرور فرزندان می‌شود که همین ضعف اخلاقی به شمار می‌رود هیچ شخصی به اندازه مادر در باعزت نفس شدن فرزندان موثر نیست پس نباید کاری انجام دهد که با عزت نفس فرزند و خانواده خلع و مقابله کند (احسانی، ۱۳۸۷، ص ۷۹، ۷۸). خداوند بلند مرتبه در قرآن می‌فرماید: "عزت برای خدا و برای پیغمبر و برای مومنین است" (منافقون، ۶۳)

تکریم و احترام کودک

احترام به افراد در آموزه‌های اسلامی خیلی اهمیت داشته و همیشه به آن تاکید شده مانطوری که خداوند بلند مرتبه در قرآن کریم می‌فرماید "ما آدمیزادگان را گرامی داشتیم" (اسرا، ۱۷) گاهی اوقات والدین به بهانه تربیت فکر می‌کنند روش مناسبی برای تنبیه و انجام ندادن کارهای زشت فرزندان است آنان را احترام می‌کنند و شخصیت کودکان را خرد می‌کنند شخصی با داد و کتک زدن و امثال هم ه آنان بی‌احترامی کنند آن رفتار را تکریم و تربیت نمی‌نامند و تحقیقات نشان داده حتی کودکان توجه نکردن بهشان را هم درک می‌کنند (ارگانی بهبهانی حائری، ۱۳۷۹، ص ۱۲۴-۱۲۵) پس می‌توانیم بگوییم مادران نباید در حضور دیگران ا گفتن کلمات یا رفتارهایی شخصیت و عزت نفس کودک را زیر پا گذاشته و بی‌ترامی را به آنان یاد دهند که باعث خدشه دار شدن روح پاک فرزندان می‌شود که این در پرورش شخصیت او نقشی اساسی دارد. به همین دلیل است که احترام به کودکان در کنار احترام به همسر نقش اساسی دارد چنانچه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم رموده‌اند فرزندان را گرامی بدارید و آنها را نیکو تربیت کنید تا شما را بیامرزند (حر عاملی، ۱۵، ۱۴۱۲/۱۹۵) البته باید به این نکته توجه داشت که احترام فقط به فرزند در این امر موثر نیست بلکه احترامی که بین زوجین در حضور فرزندان برقرار است و همین توجه به سخنان یکدیگر و با محبت صحبت کردن آنان در تعادل تربیتی موثر می‌باشد (ارگانی بهبهانی، ۱۳۷۹، ص ۱۲۴).

به خاطر اینکه مادران رابطه مداوم با کودک دارند و همیشه در احوال و اوضاع و بیان عواطف و احساساتشان در کنار فرزندان هستند پس بیشتر از همه شایسته احترام به کودک است نباید از نظر روانی و روحی کودک را تحقیق کرد تا استعدادهای درونیشان بروز پیدا کند و در مسیر درست زندگی قدم بردارند (احسانی، ۱۳۸۷، ص ۸۳) امام صادق علیه السلام میفرماید: "دین غیر از دوستی و محبت اساس دیگری دارد؟" (فلسفی، ۱۳۶۳، ص ۱۶۱)

تعلیم و آداب سلام کردن

یکی از مستحبات مهم در دین اسلام سلام کردن به دیگران است که این امر مختص به بزرگسالان و نسان‌های جا افتاده نیست حتی کودکان هم با توجه به سنتی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در میان ما مسلمانان بر جای گذاشته اند. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در این باره میفرماید: "یکی از چیزهایی که تا زنده هستم ترک نخواهم کرد سلام دادن به کودکان است تا اینکه پس از من مانند سنت اسلامی باقی بماند (محمدی، ری شهری، ۱۴۲۱، ص ۲۵۹).

از فواید سلام کردن به کودکان می‌توان به دو نمونه اشاره کرد اول اینکه سنت‌های زیبایی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم آشنا می‌شوند و با خلق و خو و حب ایشان انس می‌گیرند هم اینکه باعث این می‌شود کودک رشد یابد پس واجب است و گاهی لازم که این سنت نیکو را مادران به فرزندان بیاموزند و آنان را از کودکی با این رفتار زیبا آشنا کنند و این رفتار در صورتی در کودک نهادینه خواهد شد که پدر و مادر مخصوصاً مادر به این امر عادت کرده باشد و همیشه به دیگران سلام کند (احسانی ۱۳۸۷، ص ۹۲، ۹۱)

نقش پدر در تربیت دینی کودک

با اینکه نقش مادر در صدر تربیت کودکان قرار دارد اما پدران هم در امر تربیت بی‌تثیر نخواهند بود پدر می‌تواند اعضای خانواده را در پناهگاه امن خود در سایه آرامشی که پدر ر خانه ایجاد می‌کند و مظهر عدل و انصاف است قرار گیرد معاش و وسایل خانه را فراهم می‌کند پس باید پدران هم در تربیت فرزندان به گونه‌ای رفتار کنند که زحمات مادر بر باد نخواهد رفت. در اینجا بخشی از نقش‌های پدر در تربیت کودک را بررسی خواهیم نمود.

آموزش و تعلیم دین و احکام

کودکان مخصوصاً در دهه‌های اخیر با روحیه‌ای کنج‌کاو و پر از سوال در ذهن روبرو هستند ر این مرحله باید با آگاهی‌های دینی که متناسب با سن و نیاز کودک باشد در سرنوشت آنان دخیل باشیم که طالبی را که با فرهنگ دارد را به گونه صحیح و با آگاهی‌های مستند و با دلیل‌های دینی آن را به کودک بیاموزیم این صورت کودک نه با استفاده از رسانه‌های ارتباطی و نه از تجربه‌های کوتاه دوستان استفاده نمی‌کند زندگی رنگ

که با من خویشی دارد حاضر کنید ما نیز به دستور آن حضرت همه خویشان او را جمع کردیم اما بار دیگر چشمان خود را باز کرد و نگاهی به جمع حاضر کرد و فرمود بدانید شفاعت ما به کسی که نماز را سبک بشمارد نخواهد رسید(حر عاملی، ۱۷، ۱۴۱۲/۲۶۲)

تعلیم قرآن

قرآن رین و کاملترین کتاب الهیست که همه قوانین به سعادت رسیدن و هدایت انسان‌ها را در آن قرار دادند و کلید ارتباط با حق است تفسیر و دانستن معنی آیات آن باعث بیداری دل و شکوفایی مغز می‌شود به همین خاطر پیامبر گرامی اسلام و ائمه اطهار علیهم السلام بسیار به خواندن و حفظ و تفسیر قرآن و آموزش آنان به کودکان و تشویق آنان به عمل به احادیث قرآنی توصیه میکردند و یکی از وظایف والدین نسبت به کودکان آموزش قرآن به آنان را میدانستند.(مروجی، طبسی، ۱۳۸۳، ص ۱۹۰، ۱۹۱)

رسول خدا صلی الله علیه و آله میفرمایند: "حق فرزند بر پدر آنست که به او قرآن بیاموزد." (متقی هند، ۱۴۰۵، ص ۴۱۷)

امام صادق علیه السلام نیز فرمودند: "به فرزندانان سوره "یس" بیاموزید زیرا این سوره گل باغ قرآن است(نوری، بی تا ، ۳۲۴/۴) .

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند حق فرزند آنست که اگر دختر بود سوره نور را به او تعلیم دهند(حر عاملی، ۱۴۱۲، ص ۱۹۹)

تشویق به پیشی گرفتن در انجام کارهای خیر

از امام موسی کاظم علیه السلام روایت شده که روزی پدرم دست مرا گرفت و فرمود فرزندم پدرم محمد بن علی نیز روزی دست مرا گرفت و فرمود پدرم علی بن الحسین دست مرا گرفت و فرمود فرزندم هر کس از تو کار خیری خواست برایش انجام بده اگر او اهل آن باشد تو خود شایسته و اهل آن خواهی بود(وسائل الشیعه ، ج ۱۱، ص ۵۲۸)

همچنین یکی دیگر از وظایف پدر آن است که باید تجربیات و اتفاقاتی که در زندگی برای خود اتفاق افتاده و ممکن است در زندگی فرزند نیز اتفاق بیفتد و به اصطلاح مبتلا به باشد را در میان بگذارد تا کودکان با این دید هدایت تدریجی و به نحو احسن و با کمترین خطا را پشت سر گذارند و در این راه بدون هیچ شک و خجالتی به آن عمل اهتمام داشته باشند و از همه مهمتر از مشورت‌های همسالان کمتر استفاده کند زیرا اینگونه مشورتها با خطا و آسیب بیشتری همراه است. بدین ترتیب کودکان در برخورد با مشکلات دیگر حساس خستگی و شکست نمی‌کنند و مقاومت و پایداری زیادی دارند تا در زمانی که در معرض این گونه مشکلات قرار گرفت با صبر و بردباری از پس آن بر بیایند(وسائل الشیعه ، ج ۵ ، ص ۱۳۶).

یکی از پیشنهاداتی که بزرگان در این راه می‌دهند آن است که باید در پاره‌ای از مسائل فرزندان را با مشکلات تنها بگذاریم که خودشان بتوانند از پس خودشان بر بیایند و با ابتکار انوع و مشکل را از مسیر پیشرفت خودان بردارند و اراده آنان در مقابله با مشکلات تقویت می‌شود و همچنین فکر کردن تدبیر عاقبت‌اندیشی در مورد مسائل باعث می‌شود که خیلی از اوقات جلوی اتفاقات بد را بگیریم که ین از وظایف اصلی پدر می‌باشد حضرت علی علیه السلام در روایتی به فرزندشان امام حسن علیه السلام فرمودند تعمق و دوراندیشی پیش از عمل تو را از پشیمانی ایمن می‌دارد (تحف العقول ، ص ۸۶)

وظایف مشترک پدر و مادر در تربیت دینی فرزند

احترام و تکریم فرزندان

والدین نباید به کودکان نگاه ابزاری بکنند و محبت و تکریم فرزندان باعث تهدید و کم ارزش شدن آن نشود و مراعات حال کودکان و احترام می‌افتد را جلوگیری می‌کند و اعتماد به نفس و عزت نفس را در کودکان در مورد ارتباطات که در جامعه ممکن است با آن روبرو شود را تقویت می‌کند پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرمایند "اکرموا اولادکم و احسنو آدابهم یغفرلکم" (وسائل الشیعه ، ج ۱۵ ، ص ۱۹۵) از مثال‌های احترام به کودکان سلام کردن به آنان است از این رو پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند ۵ چیز است که تا مرگ ترک نکنم و یکی از آنان سلام دادن به کودکان است تا این رفتار بعد از من در میان مسلمانان سنت گردد (بحار الانوار ، ج ۷۶ ، ص ۱۰)

همچنین می‌توان به با احترام نام بردن کودکان و اب قرار دادن آنان با صفت‌ها و لقب‌های زیبا و نیکو که از محبت و مهر آنان هستند صدا بزنینم ر جمع‌های کودکان و بزرگان باعث کیم این روابط شده و در روایات سفارشات زیادی در این رابطه شده که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرمایند هر زمان که فرزندان را نام می‌برید به کرامت این کار را انجام دهید و در مجلس برای او جا باز کنید و و بر او چهره در هم نکشید (شجره الطوبی ، ج ۲ ، ص ۳۷۵)

مباحثی دیگر همچون ارتباط کلامی درست و مثبت ، انتظار به جا و به موقع از فرزندان ، استفاده بهینه از فرصت‌ها و... نیز از وظایف مشترک دیگر والدین به حساب می‌آید.

پس میتوان گفت علاوه بر رفتار های مناسب جهت ارتقای عزت نفس و اعتماد به نفس کودک بهبود روابط میان والدین نیز در این امر موثر میباشد.

نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان می دهد که نقش والدین در تربیت دینی فرزند ، نه تنها در آغاز زندگی ، بلکه در تمام مراحل رشد معنوی او استمرار دارد.

علاوه بر رفتار های والدین نسبت به فرزندان، روابط بین پدر و مادر و نحوه رفتار متقابلشان در تربیت دینی فرزندان نقش بسزایی دارد.

والدین با رفتار و گفتار روزمره شان دین را به شکل عملی به فرزند منتقل می کنند محبت آنان بستری برای پذیرش آموزه های دینی فراهم می سازد .

در مقابل نقش پدر بیشتر در هدایت رفتاری و تقویت هویت دینی ظاهر می شود .

در مجموع می توان گفت حضور فعال پدر و مادر در کنار فرزند یکی از موثرترین عوامل در تقویت ایمان و باورهای دینی در طول زندگی است.

منابع

1. القرآن الكريم
2. ابن ابی الحديد ، ابو حامد ، بن هبه الله ، شرح نهج البلاغه ، ج ٢٠ ، دار احیاء الكتب العربيه ١٣٧٨ هـ ق
3. الكليني ، محمد بن يعقوب ، الكافي ، تحقيق على اكبر غفارى تهران : دار الكتب الاسلاميه ، ١٤٠٧ ق
4. كلينى رازى ، محمد بن يعقوب ، (١٣٦٥) اصول كافي ، تهران ، دار الكتب اسلاميه
5. حرّ عاملی ، محمد بن حسن ، وسائل الشيعه ، قم: موسسه آل البيت ، ١٤٠٩ ق
6. ابن شعبه حرانى ، حسن ابن على ، تحف العقول ، قم : جامعه مدرسين ، ١٤٠٤ ق
7. متقى هندی ، على بن حسام الدين ، كنز الاعمال فى سنن الاقوال و الافعال ، بيروت : موسسه الرساله ، ١٤٠٩ ق
8. نراقى ، ملا احمد ، عوائد الايام ، قم : دفتر نشر اسلامى ، ١٤١٥ ق

9. سبحانی ، جعفر ، نقش مادر در تربیت دینی فرزند ، قم: موسسه امام صادق علیه السلام ، ۱۳۸۷ ش

10. مظاهری ، حسین ، جایگاه خانواده در اسلام ، قم: انتشارات اخلاق ، ۱۳۸۵ ش

11. سید رضی، نهج البلاغه ، ۴۰۰ ق

12. پاینده، ابوالقاسم ، انتشارات استوار ، بان پور، احمد ، مشهد، ۱۳۹۳ ش

13. غفاری ، علی اکبر، عیون اخبار الرضا، تهران ، ۱۳۷۲ ش، چاپ اول

14. قائمی ، علی ، (۱۳۷۲) اسلام و تربیت دختران ، بی جا ، امیری

15. داوودی ، محمد (۱۳۸۳) سیره تربیتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت علیهم السلام تربیت دینی ، قم ، پژوهشکده حوزه و دانشگاه

16. دهنوی ، حسین (۱۳۸۴) نسیم مهر ، پرسش و پاسخ ، تربیت کودک و نوجوان گفت و گوی رادیویی ، قم ، خادم الرضا علیه السلام

17. سجستانی، ابو داوود سلیمان بن اشعث، سنن ابن داوود ، دارالفکر، بیروت، لبنان ، ۱۴۲۰ ه

18. مطهری، مرتضی. 1367. تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.

19. طبرسی ، حسن بن فضل ، مکارم الاخلاق ، منشورات شریف الرضی ، الطبقة الصادقه ، ۱۹۳۲ ه ق

20. نوروزی رضا علی و راضیه بدیعیان. زمستان 1388. الگوی روابط انسانی در تربیت دینی با تاکید بر سیره امام حسین(ع). فصلنامه‌ی اندیشه‌ی دینی دانشگاه شیراز، دوره 33.